

Tekst ja pilt

Aidi ja Ott Vallik

Kirjaniku ja kunstniku koostöö raamatu kujundamisel sõltub täielikult kirjastamisolukorrast, mis tingimustes ja kelle tingimustel raamatut välja antakse. Eesti kirjastamispraktika laias laastus on:

- 1) raamatu annab välja suurem kirjastus (äriühing, osäühing, aktsiaselts)
- 2) raamatu annab välja sõpruskond autori osalusel (väike osäühing või mittetulundusühing või FIE) või üksikisik, tavaliselt autor ise FIE-na.

Esimesel juhul teeb tingimused kirjastuse töötaja või juhatus, ostes või tellides oma eesmärgi saavutamiseks kirjaniku ja kunstniku töö, st selle kasutamise õigused.

Teisel juhul on visiooni loojateks ja eesmärgi kavandajateks autorid ise või on nad kaasatud otsustajate ringi, mis annab neile õiguse protsessi, töö hindade ja lõpptulemuse osas kaasa rääkida. Mida aeg edasi, seda rohkem seda võimalust meil Eestis hinnatakse (ise kirjastavad paljud, ka Raudad tegid oma “perekirjastuse”).

Üldine ja levinum on siiski veel raamat välja anda suurema kirjastuse alt. Selle juures aga:

- ei autor ega illustreerija ei saa kaasa rääkida lõpptulemuse osas (formaad, illustatsioonide hulk, köite ehitus, paberi kvaliteet, jaehind, pilditöötlus, kujundus, küljendus, levitamise ja reklaami meetodid) – ja kirjastused juhivad ses osas oma töös veidi teistest eesmärkidest kui autorid. Autorite nõudmised oma tööde vormistuse esteetikale on sageli kõrgemad.
- autor ja illustreerija enamasti ei ole otsesuhtluses (v.a isiklike sõprussidemete korral), sest kirjastustel on oma kindel kunstnikering, kellelt tööd tellitakse, ja väljastpoolt seda ringi tihti jutule ei võeta. Kirjaniku soove illustreerija osas seetõttu sageli ei arvestata. Kirjanik ja illustreerija mõnelgi juhul isegi ei tunne teineteist, neil pole teineteise kontakte, nad ei saa suhelda.
- Seega töötavad kõik üksused eraldi ja mis sealt lõpuks kokku tuleb, seda teab ainult kirjastus .

Nii kirjanikud kui kunstnikud vähemalt pildirohkes lastekirjanduses leiavad, et parem on töötada partneritena ja omavahelises suhtluses, sel juhul saab ka lõpptulemus parem ja on mingi kindlus lõpptulemi osas.

Ideaalne kirjanku ja kunstniku koostöö saab toimuda aga väljaspool masstootmist ja tihedaid tööplaane, kui on võimalust ja aega teineteisega oma nägemust pidevalt jagada. Nii saab kunstnik täiendavaid ideid raamatut omalt poolt piltidega veel edasi “kirjutada”, rikastada, huvitavamaks muuta, ja vastupidi – ka kirjanik saab võimaluse veel illustreerimisprotsessi käigus kunstniku tööst inspireeritud tekstimuudatusi teha. Looming teadupärast ei alga punktis A ega lõpe punktis B, vaid on pidev ennastmotiveeriv protsess.

Väikesed “isekirjastused” on sellise koostöö jaoks asendamatult head üksused, sest nad formeeruvad sõpruskondade baasil ja töö edenedes on neil omadus suurenda ja omavahel põimuda (Vallikud, Sildred ja Piret Mildeberg, ühes tulevases projektis ka Ruudu Rimmelgas; Heiki Vilep, Merca, Ott Vallik, Marja-Liisa Plats ja Ruudu Rimmelgas... olen kuulnud, et taoline seltskond on ka Epp Petrone ümber, aga lähemalt ei tea. No Raudadel on terve dünastia omaette nüüd: Mihkel ja Piret ja Rein koos Aino Pervikuga).

Selline ideaalne koostöö kogu protsessi raames näeb üldiselt välja nii.

- 1) Kõigepealt on ikka kirjanikul käsikiri. Enamasti on ta selle salaja omaette valmis nikerdanud ning mõelnud, kes küll võiks seda illustreerida ja kujundada, ning siis ta helistab või meilib või läheb selle kunstniku juurde kohale: näe, mis mul on, ja kas sul oleks tahtmist ja aega jne.
Aga vahel juhtub nii, et kunstnik on omaette kogemata paberile sirgeldanud mõne omapärase fantaasiakuju ja näitab seda kirjanikule: ütle sina, kes see võiks olla ja mis ta võiks teha. Kui see kirjaniku antennid võbelema paneb, siis on varsti ka käsikiri valmis.
- 2) Kui kunstnik on jah-sõna öelnud ja natuke järele mõelnud ning juhuslikesse kohtadesse juhuslikke sketše sirgeldanud, samuti loonud endale mingi ettekujutuse, mis mõõdus see raamat võiks tulla, kujustab ta oma visiooni maketil. Vanem põlvkond teeb seda paberitükkidel. Noorem põlvkond teeb seda arvutis.
Kõigepealt paneb ta maketil siis paika mõõdud, teksti-pildi proportsioonid, tekstikasti asukohad ja määrab tekstijaotuse. Siis peavad kirjanik ja kunstnik nõu, mh kas kirjanikule sobib, et ta teksti selliste kohtade pealt liigendatakse.
- 3) Järgmine töötapp on luua maketi pildialade illustratsioonide sketšid. Seda tehakse tihti otse maketil. Piret Mildeberg käis mulle oma maketti lausa Haapsalus näitamas kohe, sest tema arvutiga ei tööta. Tavaliselt kiidab kirjanik selles töötapis kõik heaks, sest ta ei saa sketšidest mõhkugi aru.
- 4) Järgmine huvitav etapp on tegelaskujudele näo ja kuju andmine, värvide ja stiili paikapanek. Siin võib puhkeda vaidlusigi, kui ettekujutused on väga erinevad. "Koletise loo" puhul tegi Ott päris mitu koletisebeebit, enne kui lõpuks ühega mõlemad rahule jäime.
- 5) Siis tuleb pikk aeg, kui kunstnik saab rahus tööd teha ja otsib kontakti kirjanikuga ainult kahtluste või uute pööraste ideede korral. Illustratsioonid valmivad üksteise järel: vanemal põlvkonnal paberil, noorematel digilaua peal arvutisse otse ärasketšitud maketile.
- 6) Kui illustratsioonid on valmis, vaadatakse enne lõplikku vormistamist veel kõik koos üle, pannakse paika viimased detailid jms, sest edaspidi enam sisusse ja piltidesse suurt parata ei saa.
- 7) Illustratsioonid ja tekst lähevad kujundusse-küljendusse. Paberil tehtud pildid läbivad digitaliseerimise ja selle käigus väikese töötluse. Digipiltidele pole seda enam vaja, kujundaja-küljendaja saab kogu asja kätte juba elektroonilisel maketil. Paberpiltide jaoks teeb kujundaja arvutis ise selle elektroonilise maketi, kuhu kõik ära paigutab. Mõlemal juhul paneb aga kujundus-küljendus illustreerija soove arvestades paika kirjatüübi, suurused, pealkirjad, leheküljenumbreid, servalaiused, reavahed, kohendab tekstikaste, paneb paika lõplikud proportsioonid. Kõige lõpuks joonistatakse ja kujundatakse raamatu kaaned.
Selles töötapis peab kunstnik kindlasti küljendajal ligi olema ja jälgima, et tema kunstiline visioon ikka ka sellistes detailides rakendatud saaks. Suurkirjastustes on muidugi see koht illustreerijate igavese südamevalu ja pettumuste allikas, kui küljendajad omatahtsi värvitonaalsusi ja kontraste kas juurde või maha keeravad, proportsioone muudavad vmt. Noorema põlvkonna raamatuillustraatorid väga tihti ise ka küljendavad, just sellepärast, et vältida pettumusi.
Küljenduse käigus toimuvad ka viimased korrektuurilugemised toimetaja poolt. Mina teen seda ise.
- 8) Lõpuks vormistatakse kogu see ilu pdf-failideks ja laetakse üles trükikoja serverisse, kust see lõplikult raamatuks vormistatakse: trükitakse välja, köidetakse, lõigatakse, pakitakse.

Aidi ja Ott Vallik on vist selle ideaalse koostöö veel ideaalsem alajaotus, sest nad on abielus. Koostöö algab seepärast tihti juba idee olematuse tasandilt: unistustest, millist raamatut võiks kunagi teha. Nii et lühidalt võiks see välja näha kuidagi nii:

- 1) unistused ja visioonid,
- 2) pidev dialoog ja spontaanne ideede genereerimine;
- 3) kui mingi mõte põhjustab vaimustust, siis: kas teeme seda koos või mitte;
- 4) kui ei tee koos, siis kes sobiks kunstnikuks;

- 5) aga on asju, mida Ott Vallik kindlasti ise tahab illustreerida.
- 6) Siis Aidi Vallik mõtleb seda mõtet süsteemsemalt edasi, sodib skeeme ja kavandab.
- 7) Aidi Vallik kirjutab valmis käsikirja.
- 8) A: kui leiame, et seda sobiks illustreerida pigem kellelgi teisel, mõtleme välja, kellel, ja Aidi helistab või meilib või läheb kohale ja näitab, mis tal on.
8)B: Kui Ott tahab seda illustreerida, siis algab juba sketši tasandil tõsine koostöö. “Narkohollo” puhul algas see isegi enne käsikirja kavandamist: mõtlesime koos välja tegelasi, keda Ott samal ajal üles sketšis.
- 9) Aga käsikirjastaadiumist alates toimub kõik nii nagu eelmises loetelus. Kontakt on ainult tihedam ja intensiivsem kui juhul, mil kunstnik töötab teises linnas. Tagasiside on garanteeritud iga päev. See ei meeldi Ott Vallikule päris alati. Ott Vallik sketšib ja illustreerib peamiselt digilaua peal arvutis maketile ning meie viimase raamatu, “Mina, kana, lehm ja kratt” jaoks õppis ära ka küljendamise.

Leiame, et 2005. aastal langetatud otsus luua MTÜ ja hakata ise oma raamatuid välja andma, oli üks väga hea otsus. Saame oma töö tulemustega hoopis rohkem rahul olla ja otsustada ise oma loomingusse puutuvaid asju.